

راهکار های برقراری تکریم و احترام در خانواده از منظر آیات و روایات

فاطمه کهنساری^۱

چکیده

احترام در خانواده یکی از اصول اخلاقی است که می‌تواند سلامت روان اعضای خانواده را نیز تضمین کند. از این رو لازم است راههایی در پیش گرفته شود تا به احترام دست پیدا کرد از این رو مقاله حاضر به بررسی راهکار های برقراری تکریم و احترام در خانواده از منظر آیات و روایات پرداخته است که با توجه به تعالیم اسلامی لازم است در خانواده اصل اخلاقی حسن ظن، همکاری و همدلی در خانواده و همچنین فضیلت مهم عفو و گذشت در خانواده نهادینه شود تا بتوان استحکام و احترام را در خانواده برقرار نمود از طرفی لازم است خانواده به یک دیگر گمان بد نبرند و یا به تجمل گرایی نپردازند تا بتوانند خانواده خود را از هر گونه رذیلت و فساد حفظ نمایند در نتیجه می‌توان گفت که آموزه های اخلاقی بیان گر راهکار های صحیح و مناسبی برای برقراری تکریم و احترام به خانواده ارائه نموده است مقاله حاضر به روش کتابخانه ای و تحلیلی نگاشته شده که از بخش های مختلف از جمله مفهوم شناسی، جایگاه خانواده، راهکارهای ایجابی و سلبی احترام به خانواده نگاشته شده است.

کلید واژه: اسلام، احترام، تکریم، خانواده،

^۱ دانش آموخته سطح ۲ مدرسه

مقدمه

خانواده از ابتدای تاریخ تاکنون به عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی، زیر بنای رشد انسان در طول تاریخ بوده است. دین اسلام به عنوان مکتبی انسان‌ساز، بیشترین توجه را به تکریم خانواده دارد؛ از این رو، خانواده را کانون تربیت به شمار آورده است. نیک‌بختی و بدبختی جامعه انسانی را نیز به صلاح و فساد این بنا وابسته می‌داند و هدف از تشکیل خانواده را تأمین نیازهای عاطفی و معنوی انسان از جمله دستیابی به آرامش برمی‌شمارد.

خانواده مهم‌ترین جایی است که در آن باورها و اعتقادات دینی، ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای اجتماعی از نسلی به نسلی منتقل می‌شود.

ضرورت توجه به این نهاد اجتماعی به این دلیل است که خانواده علاوه بر اینکه خود از تغییرات جامعه و محیط پیرامونی بسیار تأثیر می‌گیرد، به‌نحو متقابلی تغییرات مثبت و منفی در درون این نهاد کوچک نیز تأثیرات عمیق و گسترده‌ای را در جامعه برجای می‌گذارد. چنان‌که تحولات و تغییرات در شکل، ساختار، مناسبات و کارکردهای گوناگون خانواده در طی حیات انسان، شاهدهی بر این مدعاست.

خانواده هر چند از نظر جمعیت، یک جامعه بسیار کوچک دانسته می‌شود اما اسلام به منظور سالم سازی جوامع بزرگ‌تر انسانی اهتمام ویژه‌ای به سلامت نهاد خانواده دارد. که باعث می‌شود که آگاهی افراد افزوده شده و در به کار گیری این راهکار تلاش نمایند به همین دلیل راههای تکریم خانواده در مقالات حاضر بیان شده است

با توجه به بررسی‌های انجام شده به دلیل اهمیت موضوع کتب و مقالات فراوانی در باب موضوع حاضر نگاشته شده اند که عبارت اند از:

۱. مقاله راهکارهای تکریم همسر و نقش آن در تعالی خانواده از منظر قرآن نوشته حسن صحرانژاد، محمد علی محمدی می باشد که در مقاله بیان شده این پژوهش به دنبال آن است که نقش مهم احترام و تکریم همسران در رشد و تعالی خانواده را نشان بدهد. احترام و تکریم بین زن و شوهرداری آثار زیادی است که از آن جمله میتوان ثبات و پایداری زندگی، احترام متقابل، سخنان محبت‌آمیز و رفع نیازها در ابعاد مادی و معنوی را نام برد.

۲. مقاله راهکارهای تحکیم بنیان خانواده نوشته محدثه حمیدی در مجله دانشکده پرستاری و مامایی ارومیه که با توجه به یافته های مقاله حاضر قوام و دوام هر جامعه وابسته به استحکام خانواده هاست و آگاهی از دستورات تربیتی اسلام و پای بندی به اخلاق حسنه در محیط خانواده مهم ترین قدم در رسیدن به این اهداف مقدس می باشد. مقاله حاضر قدمی کوچک در تبیین رابطه دین داری با رعایت حقوق خانواده و تحکیم مبانی آن می باشد.

۳. کتاب تکریم خانواده نوشته فاطمه کرمانی در کتاب حاضر در باب تکریم خانواده به صورت کلی نگاشته شده است.

منابع بیان شده در باب موضوعات خود کامل هستند اما آنچه که مقاله حاضر را متمایز می کند راه های تکریم به خانواده از دیدگاه قران و روایات می باشد.

۱: مفهوم شناسی

۱_۱: مفهوم تحکیم

در لغت به معنای کسی را حاکم یا داور کردن . در فارسی به معنای استوار کردن ^۱ «تحکیم» و «حکمت» از ریشه «حکم» به معنای داوری کردن است. «حَکَمَ»، «حکیم» و «حاکم» از صفات خداوند بوده و از نظر معنا نزدیک به هم می باشند و همگی معنای «داور» را می دهند. «حکومت» در اصل به معنای جلوگیری از ستم می باشد و به همین جهت عرب به افسار حیوان «حکمت» می گوید؛ زیرا با آن جلوی حیوان را می گیرند و او را به مسیر درست راهنمایی می کنند^۲. در مقاله حاضر به معنای استوار کردن آمده است

۱_۲: مفهوم خانواده

خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند^۳.

^۱ معین، فرهنگ فارسی معین، ذیل واژه تحکیم

^۲ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۲، ص ۱۴۰ - ۱۴۱.

^۳ قنادان، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، ص ۱۴۸

خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده‌اند و کارکرد اجتماعی اصلی آنها تولید مثل است.^۱

خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولید مثل، توسعه می‌یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام، که برنامه‌ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت‌ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^۲

خانواده در نظر بسیاری از مردم به منزله یک واحد اجتماعی است که شامل یک زوج متاهل و فرزندان‌شان است که در خانه‌ای در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند.^۳

۱_۳: مفهوم احترام

احترام، مصدر باب افتعال از ریشه «ح ر م» و به معنای حرمت نگه داشتن است.^۴ حرمت نیز به معنای آن‌چه که هتک و شکستن آن روا نباشد، آمده است.^۵

و «حرام» به معنای چیزی (کاری) که انجام دادن آن ممنوع باشد و «حَرَم» مکان محترمی است که انجام دادن برخی امور مجاز در مکان‌های دیگر در آن جا روا نیست.^۶ «حرم» و «حریم چاه» به معنای اطراف آن است که جز مالک، کسی حق تصرف و حفر چاه دیگر در آن جا را ندارد.^۷ «حرم» و «حرمت شخص» چیزی است که شخص از آن حمایت و دفاع می‌کند.^۸

^۱ ساروخانی، *جامعه‌شناسی خانواده*، ص ۱۶۱

^۲ محمدی ری‌شهری، *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث*، ص ۱۱.

^۳ محمودیان، *دانش خانواده*، ص ۷۷

^۴ دهخدا، *لغت نامه دهخدا*، ج ۱، ص ۸۹۸

^۵ جوهری، *المصباح اللغه*، ج ۵، ص ۱۸۹۷

^۶ راغب اصفهانی، *مفردات*، ص ۲۲۹

^۷ ابن فارس، *مقاییس اللغة*، ج ۲، ص ۴۵

^۸ ابن منظور، *لسان العرب*، ج ۳، ص ۱۴۰

۲: جایگاه خانواده

خانواده از نگاه جامعه شناسان، نخستین و مهم ترین «نهاد» اجتماعی دانسته می شود. به همین دلیل چگونگی ارتباطات و روابط اعضای خانواده با یکدیگر در حقیقت پایه های شخصیتی و الگوهای رفتاری انسان را شکل می دهد.^۱

نهاد خانواده، از منظر اسلام، دارای جایگاه و قداست ویژه ای است که قابل مقایسه با هیچ نهاد دیگری نیست. در حدیثی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آمده است که می فرماید: «ما بُنِيَ بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ التَّزْوِيجِ؛ در اسلام، بنیادی نهاده نشده است که در نزد خدا، از ازدواج، محبوب تر باشد».

خانواده مهم ترین جایی است که در آن باورها و اعتقادات دینی، ارزش های اخلاقی و هنجارهای اجتماعی از نسلی به نسلی منتقل می شود. از طریق خانواده است که نسل بعدی با دنیای بیرونی آشنا می شوند، چگونگی معاشرت و روابط اجتماعی با دیگران را می آموزند و راه و رسم زندگی، اخلاق و آداب و رسوم اجتماعی را فرا می گیرند.^۲

نهاد خانواده آنچنان از اهمیت بالا برخوردار است که محیط سالم یا ناسالم خانواده تأثیر بسیار عمیقی در پرورش فضائل اخلاقی، یا رشد رذائل دارد؛ به گونه ای که باید سنگ زیربنای اخلاق انسان در آنجا نهاده شود.^۳

از دیدگاه قرآنی، حیات و کمال انسان، در محیط خانواده سامان می یابد و انسان به تنهایی نمی تواند از ظرفیت های وجودی خود بهره برداری کند. نکته جالب توجه این است که این ظرفیت ها بیش از آنکه مادی و غریزی باشند، روحی اند. شاهد این مطلب آن است که در قرآن، مهم ترین

^۱ شریفی، همیشه بهار (درس آداب و سبک زندگی اسلامی)، ص: ۲۳۳

^۲ ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه: ج ۳ ص ۳۸۳ ح ۴۳۴۳.

^۳ شریفی، همیشه بهار (درس آداب و سبک زندگی اسلامی)، ص: ۲۳۳

^۴ مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۱، ص ۱۶۴.

علیه‌السلام و علی علیه السلام است، هیچ گاه حکایت نارسایی ها و شکایت همسران خود را به نزد اعضای خانواده ی پدری خویش نمی برند، ایشان همواره تلاش دارند بین همسر و والدین و خواهران و برادران خود تألیف قلوب نمایند.^۱

علی علیه السلام می فرمایند: «نا آگاهی شخص به عیب های خویش، از بزرگترین گناهان اوست». «خوشبختی در آن خانه ای است که اهل آن، در مرحله ی اول به بازنگری در اخلاق خویش و یافتن نقص و لغزش های خود پرداخته، سپس با لحنی ملایم، محترمانه و بدون هیچ گونه تحقیر و اهانت و با توجه به شرایط و ظرفیت روحی همسر، به اصلاح او بپردازد، بگونه ای که با رضایت خاطر در صدد اصلاح خویش بر آید.^۲

حضرت علی (علیه السلام) می فرمایند: «خوشا به حال کسی که پرداختن به عیوب خویش، او را از توجه به عیب های دیگران باز داشته است».^۳

بزرگ منشی و گذشت، ما را ملزم می کند که نسبت به همسرمان عیب پوشی را به جای عیب جویی بر گزینیم و تغافل را که به معنای وانمود کردن بی اطلاعی خود از اشتباه طرف مقابل است، سرلوحه مناسبات خود با همسر قرار دهیم و باید همان گونه که علاقه مندیم دیگران نسبت به ما گذشت داشته باشند و عیوب ما را ندیده انگارند، متقابلاً نسبت به اطرافیان و همسر خود اینگونه باشد.^۴

فلسفه ی زندگی اجتماعی، حکم می کند که به منظور حفظ سلامت جامعه، خیر و نیکی اشاعه یابد و زشتی و بدی، مکتوم و پنهان مانده، چشم پوشی از عیوب یکدیگر شرایطی را به وجود می آورد که خطاهای ناچیز و بی اهمیت پوشیده بماند و زمینه ی امور اخلاقی و معنوی توسعه یابد.^۵

^۱ افروز، همسران برتر، ص ۴۹.

^۲ مجلسی، بحارالانوار، ۷۸، ص ۹۱.

^۳ فاضل، منتظری، اخلاق خانواده، ص ۷۷-۷۸.

^۴ مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۹، ص ۳۸۰.

^۵ افروز، همسران برتر، ص ۶۶.

^۶ شرفی، خانواده متعادل، ص ۲۳۱-۲۳۰.

نتیجه

مقاله حاضر با موضوع راهکار های برقراری تکریم و احترام در خانواده از منظر آیات و روایات می باشد که از بخش های مختلفی از جمله مفهوم شناسی تکریم، خانواده، احترام، جایگاه خانواده، راهکار های ایجابی تکریم مانند حسن معاشرت، همکاری در خانواده، عفو و گذشت، رعایت حقوق فرزندان و رعایت احترام متقابل، راهکار های سلبی خانواده که عبارت اند از: پرهیز از سوء ظن، پرهیز از تجمل گرایی، و پرهیز از خشونت، پرهیز از عیب جویی نگاشته شده است.

خانواده یک نهاد اجتماعی کوچک در جامعه می باشد اما از اهمیت ویژه ای در تعلیم اسلامی برخوردار است که در باب تکریم و احترام به آن راههای مختلفی بیان شده است در ارتباط با برقراری احترام در خانواده می توان گفت که خانواده برای برقراری احترام در بین خود لازم است با یک دیگر همکاری های لازم را داشته باشند و در صورت نیاز نبت به هم عفو و گذشت کافی را داشته باشند در بر رفتار خود و نوع معاشرت خود با دیگران تمرین کنند. از طرفی لازم است که همسر از خشونت علیه خانواده خود بپرهیزد و نسیت به همسر خود سوء ظن نداشته نباشد و از طرفی بر خانواده لازم است فضیلت قناعت را در پیش گرفته از مصارف بی جا و تجمل گرایی جلوگیری کنند در این صورت می توانند در خانواده احترام را برقرار سازند.

منابع

- قرآن کریم، مکارم شیرازی، ناصر، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۸۰ ه ش
- (۱) آمدی، عبد الواحد، *نحرر الحکم و درر الکلم*، قم، دارالکتب الاسلامی، بی تا.
- (۲) ابن بابویه، محمد بن علی، *من لا یحضره الفقیه*، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ ه ش
- (۳) ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت، دارالفکر، ۱۱۱۴ ه ق
- (۴) ابن فارس، *معجم المقاییس اللغة*، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ه ق
- (۵) ابو ترابی، احمد، *معرفت اخلاقی*، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵ ه ش
- (۶) افروز، غلامعلی، *روان شناسی خانواده: همسران برتر*، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۹۴ ه ش
- (۷) پسندیده، عباس، *رضایت زناشویی*، قم، دارالحديث، ۱۳۹۸ ه ش
- (۸) تاجیک اسماعیلی، عزیز الله، *چگونه آغاز کنیم؟ سختی با زوج های جوان*، تهران، پیوند، ۱۳۷۳ ه ش.
- (۹) جوهری، اسماعیل بن حماد، *الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربیة)*، بیروت، دار العلم للملایین، چاپ اول، ۱۴۱۰ ق.
- (۱۰) جمالزهی، محمد، *امهات المومنین*، تهران، نگین کویر، ۱۳۹۱ ه ش
- (۱۱) جمعی از نویسندگان، *خانواده و بزهکاری نوجوانان (پیشگیری و درمان)*، مرکز نشر هاجر (وابسته به مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران)، ۱۳۹۶ ه ش
- (۱۲) حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، قم، نشر موسسه آل البيت، بی تا
- (۱۳) حسین زاده، محمدرضا، *پرسمان قرآنی ازدواج و خانواده*، قم، جمال، ۱۳۸۹ ه ش
- (۱۴) حیدری، ، مجتبی، *دینداری و رضامندی خانوادگی*، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۶ ه ش
- (۱۵) دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، ۱۳۷۱ ه ش.

- ۱۶) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *مفردات الفاظ القرآن*، بیروت، دار القلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
- ۱۷) رفیعی محمدی، علی محمد، *نسیم عشق عوامل تحکیم و تزلزل خانواده*، تهران، رسول اعظم لاحیاء التراث، ۱۳۹۳ ه ش
- ۱۸) سلطان علی شاه، سلطان محمد بن حیدر، *تفسیر بیان السعاده فی مقامات العبادہ*، بیروت، مؤسسۃ الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۸ ه ش
- ۱۹) ساروخی، باقر، *جامعه شناسی خانواده*، تهران، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۳ ه ش
- ۲۰) شریفی، احمد حسین، *همیشه بهار: اخلاق و سبک زندگی اسلامی*، قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۱ ه ش
- ۲۱) شریف قرشی، باقر، *نظام خانواده در اسلام*، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل (وابسته به سازمان تبلیغات اسلامی)، ۱۳۸۹ ه ش
- ۲۲) شرفی، محمد رضا، *خانواده متعادل*، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۹۳ ه ش
- ۲۳) طبرسی، فضل بن حسن، *مجمع البیان*، تهران، ناصر خسرو، چاپ هشتم، ۱۳۸۴ ه ش
- ۲۴) طباطبایی، محمد حسین، *تفسیر المیزان*، قم، دار الکتب اسلامی، ۱۳۶۰ ه ش
- ۲۵) عباسی ولدی، محسن، *تا ساحل آرامش*، قم، آیین فطرت، ۱۳۹۶ ه ش
- ۲۶) فتال نیشابوری، محمد بن احمد، *روضۃ الواعظین*، مهدوی دامغانی، محمود، تهران، نشر نی، ۱۳۶۶ ه ش
- ۲۷) فاخری، علیرضا، رضائزاد، عزالدین، *اخلاق در خانواده*، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه در سپاه، مرکز تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۴ ه ش
- ۲۸) فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، *تفسیر الصافی*، تهران، مکتبۃ الصدر، ۱۳۷۳ ه ش
- ۲۹) قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ ه ش
- ۳۰) قنادان، منصور، *جامعه شناسی مفاهیم*، تهران، آوای نور، ۱۳۹۶ ه ش
- ۳۱) قاسمی، سلیمان، بهداشت و سلامت روان: با نگرشی به آموزه‌های دین و سیره معصومان (ع)، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۸ ه ش

(۳۲) کمالی دزفولی، علی، **قرآن و مقام زن**، تهران، اسوه (وابسته به سازمان اوقاف و امور خیریه)، ۱۳۸۸ ه ش

(۳۳) کلینی، محمد بن یعقوب، **کافی**، قم، دارالحديث، بی تا

(۳۴) گروهی از مترجمان، **تفسیر جوامع الجامع**، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۷۴ ه ش

(۳۵) معین، محمد، **فرهنگ معین**، تهران، زرین، چام سوم، ۱۳۸۶ ه ش

(۳۶) مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، تهران، دار الکتب الاسلامیه، بی تا

(۳۷) مجلسی، محمد باقر، **روضه المتقین**، قم، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ۱۴۰۶ ه ش

(۳۸) مکارم شیرازی، ناصر، **اخلاق در قرآن**، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)، ۱۳۸۴ ه ش

(۳۹) _____، **تفسیر نمونه**، تهران، دار الکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴ ه ش.

(۴۰) _____، **یکصد و هشتاد پرسش و پاسخ**، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۹۰ ه ش

(۴۱) متقی هندی، علی بن حسام الدین، **کنز العمال**، بیروت، ارساله، چاپ پنجم، ۱۴۰۱ ه ق

(۴۲) محمودیان، حسین، **دانش خانواده**، قم، سمت، ۱۳۸۹ ه ش

(۴۳) محمدی ری شهری، محمد، **تحکیم خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث**، قم، دارالحديث، ۱۳۸۷ ه ش

(۴۴) _____، **الگوی مصرف از دیدگاه قرآن و حدیث**، قم، دارالحديث، ۱۳۹۰ ه ش

(۴۵) منتظری، محمد حسین، **اخلاق در خانواده**، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، تهران، اداره آموزش های عقیدتی سیاسی، ۱۳۷۸ ه ش.

(۴۶) مسکویه، احمد بن محمد، **تهذیب اخلاق و تطهیر الاعراق**، سلجوقی، صلاح الدین، تهران، عرفان، ۱۳۹۴ ه ش

(۴۷) نوری، حسین، **مستدرک الوسائل**، قم آل بیت، ۱۳۲۰ ه ق